

PËRMBLEDHJE

**ROLI I
TRANSPARENCËS
INSTITUCIONALE**

**NË PËRBALLJE
ME DEZINFORMATAT
DHE SPEKULIMET NË
MAQEDONINË E VERIUT**

Zhvillimi dhe përhapja marramendëse e teknologjive të informacionit dhe komunikimit ka krijuar një sërë sfidash socio-politike për shoqëritë demokratike në mbarë botën. Këto procese u bënë veçanërisht të dukshme në dekadën e dytë të shekullit 21 me shfaqjen dhe përdorimin masiv të mediave të reja, dhe veçanërisht u intensifikuan vitet e fundit në kontekstin e pandemisë globale të Covid-19 dhe luftës në Ukrainë. Paralelisht me këto zhvillime, termat si «dezinformim» dhe «lajme të rreme» kanë gjetur vendin e tyre si në fjalorë ashtu edhe në realitetin shoqëror, ndërkohë që sjell pasoja politike të gjera (Martens et al, 2018).

Duke pasur parasysh këtë, hulumtimet që synojnë të studiojë marrëdhëniet e ndërsjella midis dezinformimit dhe proceseve demokratike përfaqëson një hap të parë të domosdoshëm drejt një kuptimi më të mirë të këtyre fenomeneve komplekse sociale, ndikimeve dhe pasojave të tyre. Ky hulumtim synon të japë pikërisht një kontribut të tillë, përmes një analize cilësore të raportit ndërmjet keqinformimit dhe transparencës institucionale në kontekstin maqedonas. Në përpjekje për të hetuar problemin, vëmendjen e vendos ndaj transparencës së institucioneve në nivel kombëtar (në radhë të parë ndaj pushtetit ekzekutiv: Qeverisë dhe ministrive, si dhe Kuvendit dhe Presidentit), si një nga parakushtet për parandalimin e përhapjes së dezinformatave, por edhe tek mediat si një aktor i rëndësishëm në këto procese komplekse.

Hulumtimi është fokusuar, para së gjithash, në dy subjekte kryesore shoqërore – institucionet shtetërore në nivel kombëtar dhe masmediat (si mediat tradicionale ashtu edhe ato online). Qëllimi i përgjithshëm është të “zbulohet” nëse dhe në çfarë mase (jo)transparenca e institucioneve të shtetit mund të kontribuojë në (luftën kundër) përhapjes së dezinformatave. Krahas kësaj, hulumtimi synon të përcaktojë rolin e medias në atë “labirint”. Analiza është një përpjekje për t’iu përgjigjur pyetjeve kryesore të mëposhtme:

- *Cila është vetëdija/perceptimi aktual i situatës së dezinformimit, si dhe raporti ndërmjet transparencës dhe dezinformimit midis institucioneve dhe mediave?*
- *Vallë dhe si kontribuon politika e transparencës, llogaridhënies dhe hapjes së institucioneve shtetërore në nivel kombëtar në luftën kundër fluksit të dezinformatave në sferën publike?*
- *Me çfarë forma dhe metoda specialistët e komunikimit në institucionet shtetërore ushtrojnë transparencën dhe luftën kundër dezinformatave?*
- *Nëse dhe si zbatohen standardet evropiane në legjislacionin e Maqedonisë për transparencën, llogaridhënien dhe hapjen e institucioneve shtetërore?*
- *Vallë ndikon dhe si ndikon fluksi i dezinformatave dhe manipulimeve, si dhe niveli aktual i transparencës së institucioneve në media dhe gazetarë dhe anasjelltas?*
- *Vallë mund dhe si mund të parandalohen dezinformatat? Çfarë roli mund të luajë zhvillimi i akteve dhe mekanizmave/trupave për parandalimin e dezinformimit dhe me çfarë pasojash të mundshme?*

Qasja metodologjike

Pjesa empirike e hulumtimit shqyrton marrëdhëniet ndërmjet transparencës institucionale dhe dezinformimit në kontekstin maqedonas. Metodologjikisht, hulumtimi bazohet në katër metoda/teknika: desk hulumtimi, analiza e përmbajtjes së dokumenteve përkatëse, fokus grupe me përfaqësues të medias dhe intervista me përfaqësues të institucioneve shtetërore në nivel kombëtar:

1) Hulumtim në zyrë - Analiza e dokumenteve si ligje, strategji, rekomandime, plane, kodet e rregulloreve evropiane dhe maqedonase për transparencën institucionale dhe për dezinformatat.

2) Janë realizuar fokus grupe me gazetarë nga media e shtypit (ditore, javore, agjenci lajmesh), stacione televizive (publike dhe private, kombëtare, rajonale), radio (publike, kombëtare, rajonale) dhe media online. Janë realizuar 4 fokus grupe me nga 6-8 gazetarë, pra gjithsej 35 gazetarë.

1) Intervistat gjysëm të strukturuar - me përfaqësues të Qeverisë, Kuvendit, Kabinetit të Presidentit dhe institucioneve shtetërore - ministrive, kryesisht të synuara drejt personave përgjegjës për komunikim, menaxherët apo koordinatorët për komunikim, zëdhënësit dhe personat përgjegjës për qasjen në informacion publik. Janë dorëzuar gjithsej 26 pyetësorë dhe janë marrë përgjigje për 20 pyetësorë. Përgjigje janë marrë nga përfaqësues të Kuvendit, Agjencisë për Kundërzbulim, 9 ministrive dhe 8 përfaqësuesve të Qeverisë të ngarkuar me çështjet e transparencës, si dhe nga Kabineti i Presidentit.

Të dhënat u mblodhën në periudhën nëntor 2022 dhe janar 2023.

Marrëdhënia midis dezinformimit dhe transparencës

Dezinformimi dhe transparenca konsiderohen të jenë në përpjesëtim të kundërt proporcional, pra terma dhe dukuri shoqërore të kundërta. Dezinformimi i referohet krijimit dhe shpërndarjes së qëllimshme të informacionit të rremë ose mashtrues, ndërsa transparenca është një gjendje e çiltërsisë dhe ndershmërisë. Transparenca ndihmon në ndërtimin e besimit dhe parandalimin e përhapjes së dezinformatave. Nga ana tjetër, dezinformimi mund të minojë besimin duke përhapur informacione të rreme, pjesërisht të rreme ose të gabuara. Prandaj, transparenca mund të shihet si kundërpesha e tyre pasi mund të ndihmojë në parandalimin e informacionit të rremë dhe promovimin e përhapjes së informacionit të saktë. Kjo është veçanërisht e rëndësishme në epokën digjitale, kur dezinformata përhapet shpejt dhe shkakton dëme të konsiderueshme, minon besimin tek institucionet me pasoja potencialisht të rënda. Në disa raste, dezinformata mund të përhapet nga vetë institucionet

në përpjekje për të manipuluar opinionin publik ose për të fshehur të vërtetën. Mungesa e transparencës së institucioneve qeveritare nënkupton mungesë ose shkurtim të së drejtës së qytetarëve për qasje në informacion. Kjo nënkupton eliminimin ose marginalizimin e qytetarëve nga proceset vendimmarrëse dhe politikëbërëse. Pra, mungesa e transparencës nënkupton kufizim apo deficit të proceseve demokratike dhe në të njëjtën kohë hap hapësirë për përhapjen e dezinformatave dhe spekulimeve, kështu duke dëmtuar funksionimin e mediave.

Mungesa e transparencës së institucioneve rrit rrezikun e dezinformimit, dhe kjo mund të shkaktojë shkelje të të drejtave të njeriut nga aspekte të ndryshme, sepse nuk i lejon qytetarët të ndjekin vendimmarrjen në qeveri në mënyrë të informuar. Mungesa e transparencës institucionale mund të çojë në përhapjen e dezinformatave në mënyra të ndryshme. Së pari, kur institucionet nuk janë transparente për veprimet dhe vendimet e tyre, krijohet një mjedis ku dezinformimi mund të lulëzojë, pasi njerëzit bëhen të pranueshëm ndaj besimit të informacionit të rremë ose mashtrues kur nuk kanë qasje në fakte. Së dyti, mungesa e transparencës mund ta bëjë më të lehtë edhe për ata që tentojnë të përhapin dezinformatat në mënyrë tendenciale. Pa transparencë, është e vështirë të kërkosh llogari nga institucionet dhe individët për informacionin që ndajnë. Së fundi, mungesa e transparencës mund ta bëjë të vështirë për njerëzit të bëjnë dallimin midis burimeve të besueshme dhe jo të besueshme të informacionit. Kur institucionet nuk janë transparente, mund të jetë e vështirë për njerëzit që të dinë se kujt t'i besojnë, duke i bërë ata më të prirë të besojnë në dezinformatat që përputhen me bindjet ose paragjykimet e tyre.

Prandaj, rritja e transparencës institucionale është hapi logjik që mund të ndërmerret për të parandaluar ose zvogëluar ndikimin e dezinformimit. Nga ana tjetër, ndërmarrja e masave të rrepta nga qeveria për parandalimin e dezinformatave krijon rrezik për shkeljen e të drejtës së lirisë së fjalës, lirisë së medias dhe lirisë së redaksisë. Transparenca institucionale është një komponent i rëndësishëm i qeverisjes së mirë dhe mund të ndihmojë në promovimin e besimit dhe llogaridhënies, duke balancuar përpjekjet për të luftuar dezinformatat duke ofruar një qasje që siguron qasje në informacion të saktë dhe të besueshëm, ndërkohë që media dhe publiku ruajnë lirinë e tyre të fjalës.

Metodat dhe rreziqet në ballafaqimin me dezinformatat

Metodat dhe qasjet për përballje me dezinformatat duhet të fillojnë me ndërgjegjësimin për rreziqet që lidhen me rregullimin e kësaj sfere. Ka disa rreziqe kryesore që lidhen me përpjekjet për të rregulluar dezinformatat. Një nga rreziqet kryesore është potenciali për censurë dhe kufizim i lirisë së fjalës. Qeveritë dhe kompanitë private mund të përdorin rregullativën si një mënyrë për të heshtur ata me të cilët nuk janë dakord ose për të shtypur disa lloje informacioni. Përveç kësaj, dezinformatat janë një fenomen kompleks dhe i shumë-anshëm të cilat vështirë mund të përcaktohen dhe identifikohen. Kjo e ndërlikon procesin e zhvillimit të rregulloreve që synojnë në mënyrë efektive dezinformatat pa kufizuar lirinë e fjalës. Edhe nëse zhvillohen, ato mund të jenë të vështira për t'u zbatuar, veçanërisht në kontekstin e peizazhit digjital të gjerë dhe në rritje. Nga ana

tjetër, rregullimi i tepruar i dezinformatave mund të çojë në pasoja të padëshiruara dhe të mbyl lirinë e fjalës dhe të shprehjes. Vështirësi të tjera lindin nga fakti se disa forma të dezinformatave janë të vështira për t'u dalluar nga satira ose parodia, gjë që mund të çojë në censurimin e formave legjitime të shprehjes.

Rregullativa evropiane për dezinformatat dhe transparencën

Qasja e Bashkimit Evropian për përballje me dezinformatat është veçanërisht e rëndësishme për Republikën e Maqedonisë së Veriut si vend kandidat për anëtarësim në BE. Dezinformatat janë një sfidë globale dhe BE-ja përballet me çështje dhe sfida të ngjashme, por ka mekanizma institucionalë shumë më të avancuar për përballim me këto procese. Një rol të rëndësishëm luan një strategji gjithëpërfshirëse për përballim me dezinformata, e cila përfshin miratimin dhe zbatimin e rregullores së re që synon kryesisht transparencën më të madhe të platformave të mëdha dhe mënyrën se si moderohen përmbajtje dhe algoritma, investim në kontrollin e fakteve, edukimi mediatik dhe mbështetjen e mediave të pavarura. Qasja në këto burime, si dhe ekspertiza e institucioneve të BE-së dhe shteteve anëtare në luftën kundër dezinformatave, mund të ofrojnë zgjidhje që janë gjithashtu të rëndësishme për kontekstin maqedonas, veçanërisht pasi qasja e BE-së për përballjen me dezinformatat bazohet në vlerat e përbashkëta demokratike, si liria e shprehjes, pluralizmi mediatik dhe mbrojtja e të drejtave themelore. Gjithashtu, respektimi i këtyre vlerave është i rëndësishëm për vendet candidate për anëtarësim në BE, pasi ato janë pjesë e kritereve demokratike të anëtarësimit që duhet të plotësohen.

Qasja gjithëpërfshirëse evropiane e BE-së në luftën kundër dezinformatave

Në vitet e fundit, përhapja e dezinformatave në platformat online është bërë shkak për shqetësim në shumë vende të botës, veçanërisht për shkak të ndikimit të praktikave të tilla në qytetarinë e informuar dhe sistemet demokratike në tërësi. Në vitin 2018, Komisioni Evropian (KE) njohu ekspozimin e lartë të qytetarëve të tij ndaj dezinformatave në internet si një sfidë madhore për demokracitë evropiane (KE, 2018a & KE, 2018b). Në përgjigje të këtyre sfidave, për të siguruar qasjen e qytetarëve në informacione dhe burime të besueshme, KE-ja vendosi disa masa që synojnë krijimin e të ashtuquajturës «qasje evropiane» gjithëpërfshirëse (Ibid). «Qasja evropiane» për përballje me sfidat e dezinformatave në

përgjithësi i referohet veprimeve dhe strategjive të ndërmarra nga Bashkimi Evropian (BE) dhe shtetet e tij anëtare për zgjidhjen e çështjeve me dezinformatat. Kjo qasje buron nga rregullimi, vetë-rregullimi i platformave digjitale të iniciuara nga KE-ja (Kodi i BE-së kundër dezinformatave), si dhe komunikimet dhe rekomandimet jodetyruese nga Komisioni për shtetet anëtare.

Në dokumentet dhe politikat e BE-së, dezinformatat përkufizohet si shpërndarja e përmbajtjeve të rreme ose të pasakta me qëllim të përfitimit ekonomik ose politik, ndërsa në të njëjtën kohë mund të shkaktojë dëme në jetën publike, të shkaktojë kërcënim për demokracinë, sigurinë dhe shëndetin e qytetarët. Dezinformatat trajtohet si një sfidë madhore, e cila kërkon një përgjigje të koordinuar nga institucionet, platformat online, mediat dhe qytetarët.

Si akte kryesore në BE për parandalimin e dezinformatave, veçohen: Komunikata e Komisionit Evropian për përballje me dezinformatat nga viti 2018, Plani i Veprimit kundër dezinformimit nga viti 2018, Plani Evropian i Veprimit për Demokraci nga viti 2020, Kodi i Praktikës kundër dezinformatave nga viti 2018 dhe 2022, Akti për Shërbime Digjitale 2020, Akti Evropian për Lirinë e Medias 2022, Plani i Veprimit për Media dhe Audiovizuale Evropiane 2021 dhe Observatori Evropian i Mediave Digjitale nga viti 2021.

Në qasjen e BE-së, për parandalimin e përhapjes së dezinformatave, bëhet një dallim i qartë ndërmjet medias, veçanërisht shërbimit publik, dhe mediave sociale si burim ose transmetues i mundshëm i dezinformatave. Një nga specifikat më të rëndësishme të politikave të BE-së është fakti që media trajtohet si subjekt-partner për parandalimin e përhapjes së dezinformatave. Për këto arsye, qasja evropiane për parandalimin e dezinformatave shoqërohet me masa dhe politika për forcimin e demokracisë, të cilat përfshijnë mbrojtjen e profesionit të gazetarit. Këto masa janë të një rëndësie të veçantë dhe ofrojnë udhëzime për strategjitë dhe politikat kombëtare për të parandaluar dezinformatat në Republikën e Maqedonisë së Veriut. Në këto korniza, vëmendje duhet t'i kushtohet masave evropiane për të mbrojtur gazetaret, dhe veçanërisht gazetaret femra, nga kërcënimet online. Nevojitet harmonizimi i legjislationit kombëtar në lidhje me median me rregulloren evropiane (Direktiva për Shërbimet Mediatike Audiovizive, Akti për Shërbimet Digjitale, propozimi Akti për Lirinë e Mediave në Evropë, etj.) dhe me standardet e tjera evropiane, aktet vetërregulluese dhe bashkë-rregulluese, si dhe me rekomandimet e Këshillit të Evropës. Gjithashtu, Direktiva e BE-së për parandalimin e mundësisë së inicimit dhe abuzimit të procedurave ligjore kundër gazetarëve duhet të integrohet plotësisht në strategjitë dhe politikat kombëtare. Ky keqpërdorim quhet Padi Strategjike kundër pjesëmarrjes publike. Direktiva i trajton paditë strategjike si një formë të veçantë ngacmimi, e cila mbështetet në procese ligjore të pabaza ose të tepruara, të iniciuara zakonisht nga autoritetet shtetërore, kompani të fuqishme ose individë të fuqishëm.

Transparenca luan rol kryesor në qasjen evropiane për trajtimin e dezinformatave dhe konsiderohet si mjet kryesor për zgjidhjen e problemit me dezinformatat, pasi u mundëson përdoruesve të identifikojnë burimet e informacionit dhe të marrin vendime të informuara në lidhje me besueshmërinë e informacioneve që ata hasin në internet. Në përgjithësi, transparenca konsiderohet si një element kryesor në qasjen evropiane për tu përballur me dezinformatat, pasi ndihmon në krijimin e një mjedisi informacionesh më të hapura, të përgjegjshëm dhe më të besueshëm dhe mbështet përpjekjet e politikëbërësve, bizneseve dhe organizatave të shoqërisë civile për të adresuar sfidat e paraqitura nga dezinformatat.

Në dokumentet dhe politikat e BE-së, dezinformatat përkufizohet si shpërndarja e përmbajtjeve të rreme ose të pasakta me qëllim të përfitimit ekonomik ose politik, ndërsa në të njëjtën kohë mund të shkaktojë dëme në jetën publike, të shkaktojë kërcënim për demokracinë, sigurinë dhe shëndetin e qytetarët. Dezinformatat trajtohet si një sfidë madhore, e cila kërkon një përgjigje të koordinuar nga institucionet, platformat online, mediat dhe qytetarët. Qëllimet kryesore të të ashtuquajturës qasje evropiane për përballje me dezinformatat janë:

- Të forcohet rezistenca e shoqërive demokratike kundër dezinformatave.
- Të mbështeten mediat e lira dhe të pavarura dhe gazetaria cilësore.
- Të promovohet transparenca dhe llogaridhënia në platformat online dhe reklamata.
- Të forcohet bashkëpunimi dhe koordinimi ndërmjet vendeve anëtare të BE-së dhe partnerëve ndërkombëtarë.
- Të fuqizohen qytetarët duke përmirësuar edukimin mediatic dhe aftësitë e mendimit kritik.

Në përgjithësi, qasja aktuale mund të shihet si e projektuar kryesisht për të parandaluar mikro-shënjestrimin e paligjshëm të votuesve duke mbrojtur të dhënat personale; dhe luftimin e dezinformatave duke rritur transparencën e platformave online. Një aspekt tjetër i rëndësishëm i qasjes evropiane është theksi mbi bashkëpunimin ndërmjet aktorëve të ndryshëm, me përfshirjen e qeverive, kompanive teknologjike, mediat dhe organizatat e shoqërisë civile.

Transparenca institucionale dhe dezinformatat në kontekstin maqedonas

Aktet përkatëse kombëtare në lidhje me transparencën janë Partneriteti për Qeveri të Hapur (Partneriteti i Qeverisë së Hapur), Strategjia për të Dhëna të Hapura dhe Strategjia për Transparencë. Aktet përkatëse kombëtare që i referohen dezinformimit janë Propozim - plani për veprim vendimtar kundër përhapjes së dezinformatave dhe kundër sulmeve ndaj demokracisë, si dy dokumente të tjera që prekin në mënyrë implicite apo eksplicite problemin e dezinformimit. Kjo është Strategjia Kombëtare për Siguri Kibernetike e Republikës së Maqedonisë (2018-2022) që nuk trajton drejtpërdrejt dezinformatat, por përmban elementë dhe aktivitete që kanë pika kontakti me këtë problem, veçanërisht për sa i përket çështjes së kulturës kibernetike dhe kulturës së sigurisë kibernetike që mund të konsiderohen si të lidhura. Dokumenti i dytë është Strategjia Kombëtare për Ndërtimin e Rezistencës dhe Ballafaqimin me Kërcënimet Hibrider të Republikës së Maqedonisë së Veriut (2021). Strategjia përcakton gjashtë fusha të aktiviteteve operacionale për përballje me kërcënime hibride ndërsa në disa prej tyre përmenden dezinformatat. Gjatë kësaj, dezinformatat trajtohet në një kuadër më të gjerë, si pjesë e kërcënimeve hibride.

Në krahasim me Bashkimin Evropian, i cili ka një qasje gjithëpërfshirëse për përballje me dezinformata, qasja maqedonase ndaj përballjes me dezinformatat është ende në fillimet e saj, dhe vendi është në proces të zhvillimit të masave efektive për trajtimin e problemit. Raporti i Komisionit Evropian për Maqedoninë e Veriut për vitin 2022, nënvizon disa fusha në të cilat është e nevojshme të përmirësohet transparenca institucionale. Raporti tregon se organizatat e shoqërisë civile duhet të përfshihen për të përmirësuar transparencën në politikë-bërje dhe gjithë-përfshirjen në proceset konsultative.

Theksohet gjithashtu nevoja për transparencë në financimin e partive politike, transparencë në qasjen në pozicionin gjyqësor. Raporti vë në dukje problemin e deficitit të transparencës dhe efikasitetit të ndihmës shtetërore, si dhe nevojën për të përmirësuar transparencën në prokurimin publik dhe transparencën buxhetore dhe efektivitetin e shpenzimeve publike. Sipas Raportit, Ministria e Financave “duhet të bëjë përpjekje shtesë për të rritur pjesëmarrjen e publikut në çdo fazë të përgatitjes, ekzekutimit dhe raportimit të buxhetit”.

Sa i përket përmirësimit të lirisë dhe transparencës së medias, raporti thekson se duhet të sigurohet transparencë më e madhe në reklamimin e institucioneve shtetërore dhe partive politike në media gjatë fushatave zgjedhore. Raporti vë në dukje problemin e mungesës së detyrimeve ligjore për portalet online, sa i përket transparencës së pronësisë së tyre. Gjithashtu theksohet nevoja e përshtatjes së legjislacionit kombëtar me standardet e BE-së, për të garantuar pavarësinë, standardet profesionale dhe qëndrueshmërinë financiare të shërbimit publik radiodifuziv, të vazhdojë aktivitetin për vetë-rregullimin e mediave si dhe të zgjidhet problemi me të drejtat e gazetarëve, veçanërisht rastet me kërcënime dhe dhunë dhe të ndëshkohen autorët. Raporti konstaton mungesën e transparencës në lidhje me qasjen në informacione. Në këtë kontekst, vërehet se kapacitetet administrative në të gjitha nivelet mbeten të dobëta, me burime të pamjaftueshme njerëzore dhe financiare për zbatimin dhe implementimin e legjislacionit ekzistues. Disa nga problemet dhe çështjet e evidentuara në raportin e BE-së po trajtohen vazhdimisht në kuadër të programit ndërkombëtar Partneritet për Qeverisje të Hapur (Open Government Partnership), të iniciuar nga SHBA-të.

Praktika e transparencës së institucioneve shtetërore në luftën kundër dezinformatave

Ka shumë liderë politikë në mbarë botën që respektojnë idenë e qeverisjes së hapur, ndërsa Bashkimi Evropian ndjek shembullin, duke forcuar kështu legjitimitetin e tij. Që nga viti 2011, Maqedonia e Veriut në mënyrë normative ka hapur rrugën për qeverisje të hapur dhe ky proces vazhdon edhe sot.

Prandaj, në mënyrë empirike, hulumtimi shqyrton marrëdhëniet ndërmjet transparencës institucionale (hapjes) dhe dezinformatave në kontekstin maqedonas. Tematikisht, analiza jep një pasqyrë të mënyrave se si perceptohet dhe praktikohet transparenca institucionale nga përfaqësuesit e institucioneve, si dhe mënyra se si ata mendojnë dhe trajtojnë dezinformatat dhe si përballen me to. Në të njëjtën kohë, bazë janë dokumentet strategjike kombëtare dhe planet e veprimit, në të cilat apostrofohen fushat kryesore, prioritetet, masat, metodat, instrumentet dhe bartësit e zbatimit të aktiviteteve të planifikuara për “qeverisjen e hapur” dhe për përballje me dezinformatat.

Në fokus: funksionimi transparent i institucioneve shtetërore

Në aspektin strategjik, Maqedonia me një dokument të veçantë (nga viti 2019) ka theksuar transparencën aktive, gjegjësisht “vullnetare”, që nënkupton publikimin e të dhënave të Qeverisë dhe organeve të administratës shtetërore, pa qytetarët, personat juridikë, mediat dhe ngjashëm të përdorin mekanizmat për qasje në informacionet me karakter publik të përcaktuar në legjislacion. Në veçanti, me një plan veprimi përcaktohen aktivitetet e planifikuara, por monitorimi i Planit të Veprimit të Strategjisë së Transparencës (që i referohet periudhës 2019-2020) përcakton një nivel të ulët të realizimit të planit.

Si është situata sot?

Transparenca, përkatësisht “transparenca aktive”, edhe pse e vendosur lartë në agjendën e institucioneve të pushtetit lokal, zbatohet ngadalë dhe në mënyrë të pabarabartë, si në aspektin ligjor ashtu edhe në planin e veprimit, si dhe në mungesë të koordinimit ndërinstytucional të masave që lidhen me rritjen e transparencës. Prandaj nevoja për një qasje sistematike që do të mbulojë të gjitha nivelet e qeverisjes, si dhe segmentet e tjera të shoqërisë. Në të njëjtën kohë, beteja me dezinformatat, në mungesë të një përkufizimi të harmonizuar në institucionet shtetërore, i lë hapësirë secilit dikaster që t’i qaset veçmas interpretimit të tyre. Kjo potencialisht ndikon në efektivitetin e përbaljes me dezinformatat. Kjo ndërlidhet me kapacitetet e dobëta institucionale, ekipimi kadrovik dhe mungesa e trajnimit të sektorëve për marrëdhënie me publikun për përbalje me dezinformatat që po përhapen vazhdimisht dhe po minojnë demokracinë. Përkundër morisë së dokumenteve strategjike për forcimin e transparencës, mungon vlerësimi i masave të zbatuara të përcaktuara në dokumentet strategjike dhe planet e veprimit

Gazetarët e vlerësojnë transparencën e institucioneve të qeverisë qendrore kryesisht si formale-juridike dhe teknike, shpesh të lidhura me PR. Sipas tyre, institucionet nuk janë të hapura nëse ndiqet «çdo hap» i zyrtarit dhe nga kjo prodhohet një material i madh, por kur një çështje apo problem trajtohet gazetarisht-tematikisht, këtu kemi shmangie të shpeshta. Për gazetarët, qeveria transparente nuk është ajo me njoftime, foto, inserte të përditshme, është thjesht një PR i mirë. Konferencat për shtyp (sidomos ato të Qeverisë) i konsiderojnë formale dhe jofunksionale, me njoftime që gazetarët i kanë marrë paraprakisht dhe rrallë marrin përgjigje për pyetje të tjera. Prandaj dilema për rolin e zëdhënësve, të cilët rrallë përgjigjen me gojë, duke kërkuar që pyetjet t’u dërgohen me shkrim për t’u konsultuar me autoritetet. Sipas gazetarëve, ueb faqet janë informative, me informacione shërbimi, galeri ngjarjesh, informacione teknike për qytetarët, si dhe informacione për punën e institucionit

(vendime, zgjidhje, ligje, protokolle, rregullore...) shpeshherë u duhen. «udhëzime për përdorim». Vegëza për qasje të lirë në informacione të natyrës publike përkufizohet si «teknikisht delikate», e cila, mbi të gjitha, kërkon një kërkesë të shkruar me aftësi dhe me shkrim të saktë, që e vështirëson punën veçanërisht për gazetarët e angazhuar në gazetarinë investigative.

Padyshim që dezinformimi është një problem serioz me të cilin gazetarët përballen çdo ditë në punën e tyre. I përkufizojnë si informacione dhe lajme të rreme, të pasakta, ndërsa si gjeneruesit më të mëdhenj i konsiderojnë rrjetet sociale dhe numrin e madh të portaleve (kryesisht të paregjistruara). Përmendin subjekte të shumta si burime, “prodhues” të dezinformatave, si grupe kundërzbulimi, parti politike, struktura të fuqishme, kompani, madje edhe funksionarë, botsa partiakë, institucione shtetërore, mbi të gjitha, për arritjen e qëllimeve politike dhe ekonomike. Peizazhi mediatik është i “mbingopur”, informacioni ndryshon çdo ditë, nga minuta në minutë dhe gazetarët, me vetëdije apo pavetëdije, bien shpesh në “kurthin” e përcjelljes së dezinformatave apo gjysmë të vërtetave, sidomos për lajmet nga jashtë, por edhe lajmet e brendshme kur nuk mund të marrin informacionin përkatës, kur nuk ka kanal transparent. Në këtë “betejë” me dezinformatat, ata apelojnë për respektimin e standardeve profesionale gazetareske, si dhe për edukimin mediatik.

Shënime përfundimtare

Zhvillimi dhe përhapja e teknologjive të informacionit dhe komunikimit, ndër të tjera, ka çuar edhe në një rritje të ndikimit të dezinformatave me pasoja të gjera politike në shoqëritë demokratike në mbarë botën. Në epokën digjitale, keqinformimi mund të përhapet shpejt dhe të shkaktojë dëme të konsiderueshme, të minojë besimin tek institucionet dhe të çojë në përhapjen e informacionit të rremë me pasoja potencialisht serioze. Kjo është bërë veçanërisht e dukshme në vitet e fundit, gjatë pandemisë Covid-19 dhe luftës në Ukrainë.

Në të njëjtën kohë, transparenca është shfaqur si një kundërpeshë ndaj dezinformimit, për shkak të rolit të saj në hapjen, ndërtimin e besimit, parandalimin e informacionit të rremë dhe promovimin e informimit të saktë dhe të hapur. Por mungesa e transparencës institucionale nënkupton shkurtim të së drejtës së qytetarëve për qasje në informacion, përkatësisht marginalizimin e tyre në proceset vendimmarrëse dhe politikëbërëse. Këto tendenca jo vetëm që nuk i lejojnë qytetarët të ndjekin vendimmarrjen në qeveri në mënyrë të informuar, por edhe rrisin rrezikun e dezinformimit. Kur institucionet nuk janë transparente për veprimet dhe vendimet e tyre, mungesa e transparencës institucionale mund të rezultojë në përhapjen e dezinformatave. Kur njerëzit nuk kanë qasje në fakte, ata bëhen i nënshtrohen besimit ndaj keqinformimit. Kur institucionet nuk janë transparente, mund të jetë e vështirë për njerëzit që të dinë se kujt t'i besojnë, duke i bërë ata më të prirë të besojnë në dezinformatat që përputhen me bindjet ose paragjykimet e tyre.

Megjithatë, gjatë përpjekjes për të rregulluar dezinformatat, është e nevojshme të jeni të vetëdijshëm për rreziqet, më i madhi prej të cilëve lidhet me censurën dhe kufizimin e lirisë së fjalës. Duke marrë parasysh rreziqet e mundshme, qasja më e mirë për ballafaqimin me dezinformatat duhet të synojë

zvogëlimin e kushteve për krijimin dhe përhapjen e dezinformatave, në vend që ta censurojë atë. Mënyra më e mirë për ta arritur këtë është një qasje proaktive dhe jo reaktive, e cila përfshin disa nga qasjet e mëposhtme: rritjen e edukimit mediatik dhe transparencës institucionale, bashkëpunimin e hapur ndërmjet aktorëve të ndryshëm, duke përfshirë qeveritë, kompanitë teknologjike, mediat dhe organizatat e shoqërisë civile në gjetjen dhe monitorimin e problemit, nxitja e vetë rregullimit veçanërisht në media dhe media online, investimi në hulumtime dhe reduktimi i përfitimeve strukturore ekonomike nga përhapja e dezinformatave.

Në këtë kontekst është edhe rregullorja evropiane për dezinformim, e cila përbëhet nga disa plane veprimi kundër dezinformimit, kode dhe ligje (për shërbimet digjitale dhe për liritë e medias) vëmendja e të cilave është e drejtuar në sferën mediatike, mbrojtjen e pluralizmit mediatik, pavarësinë gazetareske dhe lirinë editoriale, pronësinë transparente të medias, standardet për funksionimin transparent të platformave online. Në të njëjtën kohë, në qasjen për parandalimin e përhapjes së dezinformatave, bëhet një dallim i qartë ndërmjet medias, veçanërisht shërbimit publik, dhe mediave sociale si burim apo transmetues i mundshëm i dezinformatave. Një nga specifikat më të rëndësishme të politikave të BE-së për këtë çështje është fakti se media trajtohet si subjekt-partner për parandalimin e përhapjes së dezinformatave dhe rrjedhimisht masat dhe politikat për forcimin e demokracisë, që nënkuptojnë mbrojtjen e profesionit të gazetarit.

Në Maqedoni, në vitin 2019, në mënyrë transparente u promovua Propozim-Plani për veprim vendimtar kundër dezinformimit, i cili deri më sot nuk është miratuar si dokument zyrtar, edhe pse disa nga masat e parapara (para së gjithash ato të sigurisë) janë zbatuar në praktikë. Megjithatë, në ndryshim nga qasja evropiane dhe mbrojtja e profesionit të gazetarit në betejën me dezinformimin, Propozim-Plani, ndër të tjera (në masat proaktive), parashikon që Qeveria të vendosë “kriteret e qarta për mediat që janë të akredituara për të ndjekur ngjarjet dhe konferencat, në përputhje me standardet e profesionit të gazetarit”, me reagimin e ashpër të mediave dhe gazetarëve, siç pritej, si një akt tejet jodemokratik dhe një goditje për lirinë e medias, duke ngritur çështjen se kjo është një mënyrë për të luftuar dezinformimin, apo se “portat po hapen” për të mbyllur gojën e publikut kritik dhe kufizimin e lirisë së fjalës dhe lirisë së medias editoriale. Pastaj ka disa dokumente të tjera - strategji (për sigurinë kibernetike, për kërcënimet hibride), por në asnjë prej tyre nuk ka një përcaktim të qartë për dezinformimin. Edhe institucionet qeveritare nuk kanë një përkufizim të konsoliduar të dezinformimit, me përjashtim të disave që mbështeten në përcaktimet e NATO-s dhe BE-së, pa i specifikuar ato. Pikërisht në mungesë të një përkufizimi të qartë dhe të harmonizuar ndërmjet institucioneve qeveritare vihet në pikëpyetje krijimi i politikave dhe masave efikase, të koordinuara për parandalimin e tyre.

Në praktikën e kërkimit të informacionit publik, media dhe gazetarët ballafaqohen vazhdimisht me dezinformata dhe spekulime. Nga kjo nuk janë kursyer institucionet e shtetit, por as qytetarët si “përdorues të fundit të informacionit”. Aktorët kryesorë të dezinformimit janë shumë të përhapur, nga grupet e inteligjencës, strukturat e fuqishme, strukturat e biznesit, por nuk përjashtohen gazetarët, institucionet shtetërore, vetëqeverisja lokale, partitë politike, zyrtarët, ndonëse kryesisht pa dashje, nga mosdija apo nga nxitimi për të qenë të parët në skenën publike. Nga këtu del përfundimi se lufta kundër dezinformimit është një proces kompleks që as mediat, as institucionet, as organizatat e shoqërisë civile, më së paku vetë qytetarët, nuk mund ta luftojnë të vetme. Dhe më e rëndësishmja, është një proces afatgjatë në të cilin një nga faktorët kyç është edukimi funksional dhe sigurisht edukimi mediatik. Për këtë na duhet një plan strategjik me masa të mira që do të zbatohen në mënyrë konsekuente. Natyrisht, me një përcaktim të qartë të dezinformatave, për të shmangur “kurthin” e interpretimit të lirë, vullnetarist dhe vënie në dyshim të krijimit të politikave dhe masave efikase dhe të koordinuara për të parandaluar përhapjen e dezinformatave. Dhe ndoshta ajo më e rëndësishmja, një përkufizim i konsoliduar, i harmonizuar i dezinformimit si një mburojë kundër rrezikut që politikat kundër

dezinformimit të synojnë të heshtin një publik kritik dhe të kufizojnë lirinë e fjalës dhe lirinë editoriale gazetareske.

Sa i përket transparencës, hapjes së institucioneve të shtetit, teoria thjesht vëren se është si të “bësh të padukshmen të dukshme”, por di ta karakterizojë edhe si një metaforë me shumë fytyra dhe “po të pyesësh dhjetë qytetarë (në atë rast edhe politikanë) që mendojnë se qeveria duhet të jetë më transparente, mund të presësh njëmbëdhjetë përgjigje” (Hillebrandt, 2021: 292). Brenda BE-së, duke filluar nga fillimi i viteve 1990, përmes vendimeve, kodeve të shumta, ajo mori një formë rregullative institucionale në vitin 2001.

Në kontekstin maqedonas, kjo histori ka nisur në vitin 2011, por një impuls “strategjik” mori në vitin 2019, dhe është i fokusuar në transparencën aktive (vullnetare), që nënkupton shpërndarjen e informacionit falas dhe të rregullisht përditësuar pa kërkuar ndonjë nga institucionet e shtetit apo që vetë institucionet t’u ofrojnë qytetarëve “sa më shumë informacion”. Por para së gjithash duhet të “përmbushen” masat e transparencës pasive, gjegjësisht zbatimi i plotë i Ligjit për qasje të lirë në informacionin publik (në radhë të parë neni 10), i cili thotë qartë se cilat dhe çfarë të dhënash janë të “detyruara” institucionet të publikojnë përmes ueb-faqeve të tyre. Në të njëjtën kohë, në mënyrë kronologjike, matjet (për indeksin e transparencës) dhe survejimi (sipas parimit të vetëvlerësimit të institucioneve) tregojnë për përmirësimin e transparencës institucionale përkundër zbatimit të pasuksesshëm të Strategjisë së transparencës, mungesës së një strategjie të re si dhe reduktimi i masave për forcimin e transparencës institucionale në kuadër të programit Partneritet për qeverisje të hapur. Në të njëjtën kohë, nga disa dokumente të miratuara, Strategjia për të Dhëna të Hapura është dokumenti i vetëm që ofron një përkufizim më të plotë të transparencës. Sot, shumica e akteve në këtë sferë janë «të vjetruara» (sidomos Strategjia për transparencë).

Mbetet perceptimi se nuk ka pothuajse asnjë ndryshim në kulturën e administratës publike, që zyrtarët e qeverisë të jenë transparentë dhe të përgjegjshëm ndaj publikut. Mediat, gazetarët apostrofojnë transparencë relative, formale dhe madje edhe të institucioneve që në radhë të parë favorizon imazhin personal të bartësit të detyrës duke e deklaruar atë si transparencë. Zëdhënësit, konferencat për shtyp apo faqet e internetit të institucioneve nuk ndihmojnë shumë për marrjen e informacionit për çështjet dhe problemet aktuale. Së fundi, transparenca nuk mund të kufizohet në konferencat për shtyp, faqet e internetit të pa/përditësuara, zëdhënësit e disponueshëm/të padisponueshëm për pyetje dhe përgjigje, apo matjen e indekseve. Transparenca është një çështje sistematike dhe nevojitet një qasje sistematike. Përveç vendosjes dhe disponueshmërisë së informacionit, ajo nënkupton edhe një proces të detyrueshëm, të qartë, të hapur, të kuptueshëm të vendimmarrjes nga qeveria, si dhe mekanizma korrigjimi. Nëse këto tre aspekte nuk përfaqësohen paralelisht, atëherë nuk ka transparencë, atëherë nuk është sistematikisht e qëndrueshme, pavarësisht nga indekset dhe vlerësimet.

Rekomandime

- Është jashtëzakonisht e rëndësishme të kihet kujdes që masat për përballje me dezinformatat mos cenojë lirinë e shprehjes dhe të mos krijojë klimë për autocensurë, as të krijojë apo të rrisë rrezikun e shkeljes së të drejtës së lirisë së fjalës, lirisë së medias dhe lirisë editoriale.
- Përgatitja e një Strategjie Kombëtare për luftë kundër dezinformatave me masa konkrete dhe një plan veprimi për zbatim dhe përcaktim i qartë i dezinformatave, informacionit të gabuar (misinformatave) dhe informacionit keqdashës, kuptimi i tyre, format dhe sfidat e shfaqura.
- Përmirësimi i kapaciteteve ekzistuese institucionale për përballje me dezinformatat dhe zhvillimin e të reja.
- Organizimi i trajnimeve të rregullta me të gjithë personelin për marrëdhënie me publikun në ministritë dhe Sekretariatit e Përgjithshëm të Qeverisë.
- Mediat dhe organizatat gazetareske duhet të organizojnë trajnime të veçanta me gazetarët për përballim me dezinformata.
- Zbatimi konsekuent i Ligjit për Qasje në Informata me Karakter Publik, veçanërisht neni 10, i cili thotë qartë se cilat dokumente, vendime, aktvendime, raporte duhet të publikohen nga institucionet shtetërore.
- Përgatitja e një Plani Strategjik afatgjatë për transparencë, i cili do të mbulojë të gjitha institucionet e shtetit, në nivel qendror dhe lokal, madje edhe sektorin joqeveritar dhe sektorin (e biznesit) privat.
- Formimi i një organi të veçantë, të pavarur me ekspertë dhe profesionistë, të pavarur nga Qeveria, për të monitoruar aktivitetet dhe masat për transparencë.
- Dinamizimi i aktiviteteve të Qendrës Rajonale për Marrëdhënie me Publikun pranë Ministrisë së Mbrojtjes me trajnime për dezinformata dhe kërcënimet hibride.
- Personeli i ministrive me një numër të mjaftueshëm dhe të përshtatshëm personash përgjegjës për marrëdhëniet me publikun
- Ekipimi kadrovik dhe trajnimi i personave të ngarkuar për qasje në informata me karakter publik
- Harmonizimi i rregullores maqedonase me atë evropiane, veçanërisht ajo që ka të bëjë me dezinformatat

- Harmonizimi i legjislacionit kombëtar në lidhje me median me rregulloren evropiane (Direktiva për Shërbimet Mediatike Audiovizive, Akti për Shërbimet Digjitale, propozimi Akti për Lirinë e Mediave në Evropë, etj.) dhe me standardet e tjera evropiane, aktet vetërregulluese dhe bashkë-rregulluese, si dhe me rekomandimet e Këshillit të Evropës
- Miratimi i Strategjisë Kombëtare për Edukimin Mediatik (e parashikuar nga Plani i Propozuar për Veprim Vendimtar për Ballafaqimin me Dezinformatat 2019) me një përcaktim të qartë të aktiviteteve, subjekteve dhe masave për zbatim.
- Mbështetja shtetërore për kryerjen e kërkimeve të thelluara shkencore për transparencën dhe dezinformatat
- Prezantimi i trajnimeve të avancuara për siguri kibernetike për të gjitha nivelet e qeverisjes në fushën e sigurisë digjitale

Ky hulumtim është realizuar në kuadër të projektit “Përdorimi i gazetarisë së bazuar në fakte për ngritjen e vetëdijes dhe kundër dezinformatave në hapësirën mediatike në Maqedoninë e Veriut” financuar nga Qeveria e Mbretërisë së Bashkuar, me mbështetjen e Ambasadës Britanike në Shkup. Opinionet dhe pikëpamjet e shprehura në këtë përmbajtje nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht opinionet dhe pikëpamjet e Qeverisë Britanike.

